

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТІВ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Вінницький національний технічний університет, Вінниця

Анотація

Розглянуто стан вивчення проблеми виникнення та особливостей функціонування соціальних діалектів як складової мови міста у сучасному мовознавстві; виявлено, що у вітчизняних та зарубіжних лінгвістичних дослідженнях поняття соціального діалекту має дещо відмінне тлумачення; зазначено, що українська соціолінгвістика активно збагачується ґрунтовними дослідженнями щодо проблеми виникнення та функціонування соціальних діалектів української мови.

Ключові слова: соціальний діалект, соціальна група, ознаки соціального діалекту, українські соціолекти

Abstract

The state of studying the problem of emergence and peculiarities of the functioning of social dialects as a component of the city language in modern linguistics is analyzed; discovered that the concept of social dialect has a slightly different interpretation in domestic and foreign linguistic research; it is noted that Ukrainian sociolinguistics is actively enriched by thorough research on the problem of the emergence and functioning of social dialects of the Ukrainian language.

Keywords: social dialect, social group, features of social dialect, Ukrainian sociolects

Проблема виникнення та особливостей функціонування соціальних діалектів є актуальною, оскільки місто як соціокультурний простір породжує своєрідну модель мовлення, обумовлену вербальною активністю мешканців, що традиційно пов'язана з розширеним вживанням нелітературної лексики.

На думку Т. Гарлицької, мова сучасного міста складається з наступних компонентів: 1) літературна мова з функціональними різновидами, серед яких особливе місце посідає розмовне мовлення; 2) територіальні діалекти; 3) різні проміжні перехідні типи мовлення, що використовуються в розмовно-побутовому спілкуванні, але не мають територіально обмеженого характеру (койне, просторіччя, інтердіалект, суржик, піджин, креол); 4) соціальні діалекти (сленг, професійні та корпоративні жаргони, аргі) [1].

Об'єктом особливого зацікавлення науковців є соціальні діалекти, якими послуговується значна кількість комунікантів у міському середовищі як в усному, так і в письмовому мовленні, що обумовлено переважанням соціальних чинників над територіальними.

У вітчизняних та зарубіжних лінгвістичних розвідках поняття соціального діалекту отримало дещо відмінні тлумачення. Зокрема, американські мовознавці (Л. Лабов, Р. МакДевід, Л. Мілрой, М. Гордон, М. Меєрхоф) досліджують соціальні варіанти мови переважно на фонетичному та граматичному рівнях, а головними чинниками, що впливають на їх складання вважають суспільний клас та статус мовця. Р. МакДевід, наприклад, потрактовує соціолект як «прийнятий у даному мовному суспільстві субваріант мови, який завдяки дії певних суспільних сил є характерним для окремих етнічних, релігійних та економічних груп і груп індивідуумів з певним рівнем і типом освіти» [2]. На думку дослідника, немає жодного суспільства, де б не існувало соціальних діалектів, до того ж, чим менше місцевих класових бар'єрів, тим важче знайти власне класові відмінності, зокрема й у мовленні.

Е. Шелдон та В. Вольфрам вважають поняття регіолекту та соціолекту тотожними, розвиваючи тезу про взаємопроникнення соціальних та регіональних чинників, говорячи не про географічні, а про соціальні території [3]. Підґрунтям для таких висновків є існування варіантів мови, подібних до діалекту американських негрів BlackEnglish, що внаслідок масової міграції негритянського населення з півдня на захід США та його урбанізації, став діалектом етносоціальним, тобто діалектом нижчих

прошарків негритянського населення, позбавленого певної локальної маркованості, про що йдеться у соціолінгвістичних дослідженнях останніх років [4].

Останніми десятиліттями поняття соціолекту набуло широкого розповсюдження і в європейських країнах, зокрема в Німеччині (Г. Глінц, Г. Хайке, Х Штегер, Р. Водак), оскільки стратифікаційні моделі в сучасних умовах починають набувати більшого значення, ніж моделі, що мають за основу суспільний розподіл праці. У німецькій соціолінгвістиці розуміння соціолекту з погляду проблеми мовної варіативності було сформульовано ще в 1976 році В. Штайнігом, який, досліджуючи питання соціальної стратифікації мовних варіантів у Німеччині, виділяє такі ознаки соціального діалекту: соціолект відображає мовну поведінку групи індивідумів, об'єднаних комплексом соціальних ознак; під час аналізу мовної варіативності члена певної соціальної групи первинною є оцінка варіативності його мовлення з погляду представника іншої соціальної групи, а не його суб'єктивна оцінка власного мовлення; соціолекти перебувають у тісному взаємозв'язку з територіальними діалектами з урахуванням чинників суспільно-історичного характеру [5].

У східноєвропейському мовознавстві під соціальним діалектом (соціолектом, соціальним говором, соціальним варіантом мови) розуміють різновид мови, використовуваний в межах певної соціальної групи (станової, професійної, вікової тощо) [6].

С. Бромлей, Л. Філатова, В. Бондалетов вважають, що структура соціальних діалектів національної мови охоплює такі страти, як професійні мови мисливців, риболовів, гончарів, шевців тощо; групові, або корпоративні, сленги учнів, студентів, спортсменів та інших молодіжних колективів; умовні, або таємні, мови (арго) ремісників, і торговців; злодійський жаргон, арго декласованих елементів, ремісників, торговців. В. Бондалетов також визначає загальну рису мовних утворень, що належать до категорії соціальних діалектів: обмеженість соціального підґрунтя, оскільки, виникаючи у відповідь на певні професійні та групові потреби окремих колективів, соціальні діалекти завжди співіснують з іншими формами побутування мови, що завжди є опорними, а соціальні діалекти – додатковими до них [7].

Е. Туманян, взявши за основу внутрішньоструктурні, функціональні параметри, надає свою типологію соціолектів: 1) професійні або групові, корпоративні лексичні системи (стильові), наприклад, лексичні системи шахтарів, металургів, мова професійної інтелігенції; 2) умовно-професійні мови й арго декласованих елементів (злодійське арго, блатні мови, таємні жаргони). Визначальними диференційними ознаками соціального діалекту Е. Туманян вважає його класовий характер, можливість носіїв цього діалекту використовувати його за будь-яких умов та ситуацій комунікації, а також тенденцію до відособлення від загальнонародної мови внаслідок того, що соціолект у лінгвістичному плані виявляється в порушенні норм, у відхиленні від системи загальнонародної мови [8].

Першоджерела власне українських соціолектів сягають XVII – XVIII ст., також наявні лексикографічні описи різних видів соціальних діалектів середини XIX ст. Пожвавлюється зацікавлення до явища соціального діалекту в Україні у другій половині XIX – поч. XXст.: з'являються розвідки, у яких досліджують мову сліпих музикантів – «невлів», лірників та жебраків, злочинців та бурсацько-семінарського соціолекту. У 60–80-і рр. XX ст. з'являються роботи О. Горбача та Й. Дзєндзелівського. Варто зазначити, що вітчизняні науковці протягом досить тривалого часу не приділяли належної уваги соціолінгвістичним процесам на теренах української мови, обмежуючись поодинокими теоретичними доробками [1].

Починаючи з 90-х рр. XX ст., українська соціолінгвістична думка набуває розвитку, збагачується ґрунтовними дослідженнями, серед яких на особливу увагу заслуговують праці Л. Ставицької, О. Селіванової, С. Мартос, Л. Масенко, що глибоко та всебічно розкривають проблему соціальних діалектів української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гарлицька Т.С. Соціальні діалекти як частина мови міста: історія вивчення / Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches: Conference Proceedings, April 27–28 – Tbilisi: Baltija Publishing, 2018. – С. 41–45.
2. Макдэвид Р. И. Диалектные и социальные различия в городском обществе / Р. И. Макдэвид; [пер. с англ. Г. С. Щур] // Новое в лингвистике. М.: Прогресс, 1975. – Вып. VII: Социоллингвистика. – С. 363-381.
3. Sheldon E., Wolfram W. A., Riley W. K. A Study of Social Dialects in Detroit. Final Report, Project 6 – 1347, Washington, D. C., Office of Education, 1967. – 346 pp.

4. Steiner J. V. Sociocultural approaches to language and literacy / J. V. Steiner // An interactionist perspective. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 397 p.
5. Steinig W. Soziolekt und soziale Rolle. – Hamburg: Carl Winter, 1976. – 324 s.
6. Словарь социолінгвістических термінів / В. А. Кожемякіна, Н. Г. Колесник, Т. Б. Крючкова и др.; отв. ред. В. Ю. Михальченко. – М.: Институт языкознания РАН, 2006. – 312 с.
7. Бондалетов В. Д. Социальная лингвистика: Учеб. пособие / В. Д. Бондалетов. – М.: Просвещение, 1986. – 160 с.
8. Туманян Э. Г. Язык как система социолінгвістических систем. Синхронно-диакроническое исследование / Э. Г. Туманян. – М.: Наука, 1985. – 248 с.

Пустовіт Тетяна Миколаївна – канд. філол. наук, доцент кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, e-mail: pustovit_tetyana@vntu.edu.ua

Pustovit Tetyana N. – Cand. Sc. (Philology), Associate Professor of Department of Linguistics, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa

Сліденко Микола Олегович – студент групи ЕС-216, факультет електроенергетики та електромеханіки, Вінницький національний технічний університет

Slidenko Micola O. – Faculty of Power engineering and electromechanics, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa